

Diferenciace výchovy vojáků k obraně socialistické vlasti

Názory a postoje širokých vrstev obyvatelstva k závažným společenským a politickým otázkám jsou zvláště v současné době velmi významným faktorem. Ve svém celku a ve svých konkrétních projevech mají značný význam nejen pro uskutečňování zájmů, požadavků a potřeb jednotlivých společenských skupin i celé společnosti, ale také pro uskutečňování státních zájmů a realizaci státní politiky. Proto v dnešním třídně rozděleném světě žádný vládní systém neponechává jejich utváření čistě náhodnému a živelnému průběhu, ale systematicky se snaží ovlivňovat jejich formování z hlediska třídních zájmů dané společnosti. Proto také již od samého vzniku komunistických stran a socialistických zemí trvá nutný požadavek, aby každá nová generace dospěla k vědeckému světovému názoru a řídila se jím nejen ve své teoretické, ale i praktické činnosti. Nejde ovšem o jakýkoli světový názor, ale o světový názor v jeho marxistické podobě a jemu odpovídající světónázorové přesvědčení a postoje.

Rezoluce XIV. sjezdu KSČ formuluje tento požadavek takto: „Řešení problémů dalšího rozvoje společnosti naléhavě vyžaduje podstatně zesílit vliv socialistické ideologie. Tomu musí přispět všechny články socialistické výchovy a ideologické práce. Jejím základním smyslem je utvářet socialistické vědomí lidu na principech vědeckého světového názoru, vychovávat v duchu socialistického vlastenectví

a proletářského internacionalismu a solidarity s bojem revolučních sil proti imperialismu ve světě.“

XIV. sjezd KSČ vytyčil a pléna ÚV KSČ, zejména z října 1973 a července 1974, rozpracovala výchovné cíle a úkoly, které jsou velmi náročné. KSČ vychází z předpokladu, že výchova aktivního budovatele a obránce socialismu je možná jen cílevědomým a účinným formováním světového názoru a socialistického uvědomění. Ke splnění tohoto úkolu aktivizuje strana celou pedagogickou frontu v civilu i v armádě.

Cíl a úkoly ideově politické výchovy v armádě vyplývají z dialektiky zájmů společnosti i armády i zájmů osobnosti vojáka. Jde přitom nejen o dotváření vědeckého světového názoru mladých lidí, kteří vykonávají dvouletou základní službu. Mimoto vstupuje do popředí výrazně i vojenský aspekt výchovy, který vyžaduje vychovávat v mladém občanu trvale kladný vztah k obraně socialistické vlasti a socialismu. Vychovávat jej tak, aby byl aktivním a z hlediska soudobých podmínek možné přísti války odpovídajícím obráncem socialistické vlasti.

Přítom velitel není pouze jediným činitelem, který působí v armádě na formování osobnosti vojáka. V průběhu života vojáka jsou to hlavně ještě rodiče, učitelé, mistři, politické organizace apod. V době vojenské služby jsou to mimo velitelů i stranickopolitické orgány, političtí pracovníci, stranické a svazácké organizace

a vojenské kolektivy. Výchovným činitelem je však i sám voják, a to ve smyslu sebevýchovného úsilí. Výchovně působí i takové prostředky, jako je vojenský tisk, rozhlas, televize, atd. Pod vlivem těchto

činitelů, pod vlivem jejich působení před nástupem vojenské služby i během ní, vyvíjí se a svoje myšlení formuje veškerá mužská část mládeže, která nastupuje a vykonává vojenskou základní službu.

Pro informaci velitelů i ostatních výchovných činitelů v armádě o specifikaci ideově politických postojů vojenské mládeže můžeme využít zejména výsledků výzkumu názorů vojáků v základní službě k obraně socialistické vlasti a socialismu, který uskutečnili pracovníci Vojenského historického ústavu. (Vztah vojáků k obraně socialismu a socialistické vlasti a jeho vývoj v průběhu vojenské základní služby, Vojenský historický ústav, Praha, červenec 1973.)

Empirickým výzkumem bylo např. zjištěno, že v průběhu vojenské služby nabývají na intenzitě negativní postoje vojáků ke kapitalismu jako společenskému systému a že naprostá převážná část vojáků (91,3 %) přisuzuje odpovědnost za vznik všech ozbrojených konfliktů po 2. světové válce kapitalistickým státům a jejich imperialistickému charakteru.

Jedním ze stěžejních úkolů výchovy vojáků v armádě je jejich výchova k proletářskému internacionalismu a socialistickému vlastenectví. Internacionalní a vlastenecké postoje jsou vlastní velké skupině dotázaných, která naprosto správně chápe dialektickou jednotu obou těchto pojmů. Ztotožňuje se s položenou projektní a diskusní otázkou (76,7 %), která v protikladu k úzkému nacionalistickému a kosmopolitickému zkruslení podstaty problému zní takto: „Já s tebou tak docela nesouhlasím. Já jsem ovšem také hrdý na náš národ. Jsem ochoten také pro něj pracovat a přinášet oběti, ale myslím si, že blaho jen vlastního národa není vždycky ten nejvyšší cíl. Jsou přece i závažnější věci, které přesahují zájmy jednoho národa — např. pomoc rozvojem zemím, závazky vůči spojencům, nastolení socialismu v celém světě a tak podobně. Jedině ve spojení s ostatními socialistickými státy se může správně uplatnit vlastní zájem našeho národa. Náš národ jako socialistický stát může obstát a bránit se jen ve svazku států Varšavské smlouvy.“

Kladný vztah k Sovětskému svazu považuje většina vojáků (75,6 %) za základní kritérium internacionalního postoje. Naprostá většina (93,5 %) přitom přisuzuje Sovětskému svazu a socialistickým zemím rozhodující úlohu v zachování mí-

ru v Evropě a při obraně socialismu ve světě.

Těchto několik příkladů ukazuje především intenzitu a dobré výsledky v ideově politickém působení na myšlení vojáků v posledních letech po roce 1968, především po dubnovém plénu ÚV KSČ r. 1969.

Všechny dobré výsledky a skutečnosti nemožou nás však vést k jakékoli formě sebeuspokojení. Analýza výsledků, jejich vzájemné porovnávání podle příslušnosti vojáků k jednotlivým sociálním skupinám v občanském životě i v době výkonu vojenské základní služby, vedou právě ve zjištěných specifických rozdílech k nutnosti cílevědomé diferenciace výchovné práce. Přicházíme k nutnosti diferenciace výchovných prostředků i podle specifických možností chápání a myšlení jednotlivých skupin vojáků.

Pro účinné formování ideově politických postojů je bezpodmínečně nutná dobrá znalost sociálního složení jednotky, kterou, jak výzkum ukazuje, rozhodně nemůžeme chápat jako formální pořizování přehledů a statistik. Výzkum konkrétně prokázal, jak právě názory a postoje vojáků jsou závislé na místě vojáka ve společenské struktuře v širším slova smyslu.

Jako ukazatelé s velmi významným vlivem projevují se zejména:

- politická příslušnost a angažovanost rodičů vojáka,
- vlastní členství a angažovanost vojáka v KSČ a v SSM,
- občanské povolání a vzdělání vojáka,
- vojenská hodnost a získaný odznak Vozný voják,
- druh zbraně, u které voják slouží.

a) Politická příslušnost a angažovanost rodičů vojáka

Tato skupina vojáků v základní službě tvoří 36,4 % respondentů. Více než polovina těchto vojáků z rodin komunistů vyjádřila rozhodný souhlas s tím, že mír v Evropě je výsledkem mírové politiky socialistických zemí, hlavně SSSR. Obdobný trend je pro ně typický i v ostatních ideově politických názorech. Výrazněji než ostatní zastávají názor, že socialistická společnost může lépe řešit problémy

mladých lidí než kapitalistická. Ve svých odpovědích vyjadřují spokojenost s politickými názory ostatní mládeže a naznačují, že mladí lidé u nás si přeji, aby se svět vyvíjel k socialismu.

Vojáci z komunistických rodin hodnotí také pozitivněji význam znalostí politických problémů pro pochopení smyslu vojenské základní služby. V jejich hodnotové orientaci je významně zastoupena obrana socialistické vlasti i věrnost vojenské přísaze. Uvědomělejší názory a postoje vojáků z rodin komunistů svědčí o významně silném vlivu rodinného prostředí i v době, kdy chybí bezprostřední kontakt vojáka s rodiči.

Obdobně je tomu u otázky, zda socialismus může lépe řešit problémy mladých lidí než kapitalismus.

V tomto případě rozdíl tvoří jen 4 %. V obou uvedených případech je frekvence pozitivních, negativních i vyhybavých odpovědí téměř stejná. Protože rozhodující většina vojáků zaujímá správný názor (90 %), nemůžeme v takových případech očekávat výrazné rozdíly.

b) Vlastní členství a angažovanost vojáků v KSČ a SSM

Tyto skupiny se značně prolínají. Proto je možné i nutné, charakterizovat ideově politické názory a postoje členů SSM, a přitom poukazovat na rozdíly, které vykazují členové KSČ a funkcionáři SSM.

Zájem členů SSM o politické problémy je podobný jako u ostatních vojáků. Členové strany projevují však větší soustavnější a pravidelnější zájem než ostatní vojáci.

Výrazně kladné a intenzivní názory a postoje nejsou však charakteristické pro všechny svazáky. V četnostech pozitivních odpovědí se poněkud více vydělují členové strany. Je tomu např. u otázky, která obsahuje tvrzení, že hlavním projevem internacionalismu je kladný vztah k SSSR.

Na tuto klíčovou otázku internacionálního postoje odpovídá statisticky významné procento svazáků pozitivně (více než 80 %). Členů strany je ještě o 10 % více. Nemůžeme však pokládat za zcela uspokojivé, že téměř 10 % komunistů a téměř pětina svazáků není o hlavním kritériu internacionalismu dosud přesvědčena, i když statisticky významná většina zastává správný názor.

Postoj členů SSM ke kapitalismu a bundeswehru je významně zápornější, než je tomu u ostatních vojáků. K naší socialistické armádě zaujímají svazáci pozitivnější postoj ve srovnání s nesvazáky.

Souhrnně můžeme konstatovat, že ideově politická i vojenskopolitická orientace vojáků-komunistů i svazáků je ve srovnání s ostatními výrazně pozitivnější. Skupinový vliv ideově stmelených stranických a svazáckých kolektivů na ostatní vojáky je zřejmě jednou z důležitých rezerv účinnosti ideově výchovné práce.

c) Občanské povolání a vzdělání vojáků

Dělníci a zemědělci bez kvalifikace se zajímají o politické dění převážně jen v případě vzniku nějaké významné události. Kvalifikovaní dělníci se v tomto směru nijak zvlášť nevymykají z průměru, avšak ve svých postojích a hodnotových orientacích prokazují pozitivnější tendence. Častěji zastávají např. názor, že v odstraňování sociální nerovnosti má větší možnosti socialistický systém, že odpovědnost za ozbrojené konflikty mají kapitalistické státy, že nepřátelské politické síly v NSR jsou nebezpečné. Dávají také větší přednost hodnotě obraně socialistické vlasti a socialismu, což zřejmě souvisí s jejich názorem, že socialistická společnost může lépe řešit problémy mladých lidí než společnost kapitalistická.

Nekvalifikovaní dělníci a zemědělci dávají spíše přednost takovým hodnotám jako: „být populární“ a „dosahovat uznání“. Dá se předpokládat, že jim zřejmě chybí náležitě pochopení socialistických společenských významných kritérií popularity a uznání.

Vzájemné porovnání frekvencí odpovědí na otázky, které se bezprostředně dotýkají postojů socialistického vlastnictví a proletářského internacionalismu, ukázalo, že ve vztahu k SSSR jako základnímu kritériu proletářského internacionalismu není mezi oběma skupinami rozdíl. Avšak v odpovědi na otázku, která testovala postoj socialistického vlastnictví a proletářského internacionalismu jako jednotného činnorodého vztahu, se projevily podstatné rozdíly mezi kvalifikovanými a nekvalifikovanými dělníky a zemědělci. Nesprávný postoj vyjádřilo 20 % dělníků a 40 % zemědělců bez kvalifikace.

Podle kritéria dosaženého občanského vzdělání byla porovnávána skupina vojáků s vyšším vzděláním (od ukončeného středního až po ukončené vysoké vzdělání) se skupinou s nižším vzděláním (od neukončeného ZŠ po neukončenou střední školu).

Průměry skupiny s vyšším vzděláním ukazují, že tito vojáci častěji hovoří se svými známými o politických otázkách a

znalosti politických problémů pokládají za velmi důležité pro pochopení smyslu vojenské základní služby. Z této skupiny se výrazně vydělují středoškolaři s maturitou, kteří mají pozitivnější vztah k politickému dění, hlouběji chápou význam a úlohu Varšavské smlouvy a mají vyhraněnější internacionální stanoviska. Tato skupina tvoří téměř 20 % zkoumaného vzorku.

Vysokoškolaři sice projevují určitý zájem o politické problémy, ale často v dotazníku odpovídají na zadané otázky „nevím“, „nemohu posoudit“. Např. na otázku — který společenský řád má zájem na míru a mírovém soužití — odpovědělo 19 % vysokoškoláků „nevím“. Nemůžeme opomenout také skutečnost, že 15 % vysokoškoláků nesouhlasí s názorem, že hlavním kritériem internacionálního postoje je kladný vztah k SSSR. Je však nutno brát v úvahu, že vysokoškolaři — absolventi VKVŠ — nebyli zahrnuti do výzkumu a že tedy určitá tendence k vyhýbavým odpovědím a nevyhraněným názorům se projevila u velmi malého počtu vysokoškoláků — jejich zastoupení ve zkoumaném vzorku je (včetně těch, kteří neukončili vysokou školu) jen 3,5 %.

Velmi nízké politické znalosti i nesprávné názory a postoje vykazuje skupina vojáků s neukončenou ZDŠ. Tito vojáci tvoří 11 % zkoumaného vzorku.

Vojáci s ukončenou ZDŠ představují rozhodující část vojáků, kteří byli objektem výzkumu, avšak svými postoji se z celé masy nijak zvlášť nevydělují. Na tomto základním stupni naší vzdělávací soustavy je utváření politických názorů a postojů i výchova k občanské zralosti mládeže zřejmě závažným problémem.

d) Vojenská hodnota a získaný odznak Vzorný voják

Dosahované průměry intenzity postojů i četnosti odpovědí svědčí o tom, že rozhodující vývoj ideově politických názorů a postojů probíhá v procesu vojenské základní služby v dimenzi, která je málo postižitelná srovnáním těchto skupin bez ohledu na jejich stranickou a svazáckou příslušnost.

Zjištěné statisticky významné rozdíly v oblasti ideově politického vědomí je možné těžko seskupit, a proto uvádím jen jejich celkový přehled.

Poddůstojníci 1. ročníku zastávají oproti vojnům 1. ročníku pozitivnější názory v těchto otázkách: Vykazují tendenci k častějším osobním rozhovorům o politických otázkách. Socialistické vlasteneč-

tví a proletářský internacionalismus více chápou v jejich těsné jednotě. Preferují více než vojní hodnoty jako je obrana socialismu ve světě a mír.

Vojáci 1. ročníku oproti poddůstojníkům dávají větší přednost hodnotám jako „ukončit vojenskou službu bez komplikací“ a „spravedlivé ocenění práce“.

Poddůstojníci 2. ročníku oproti vojákům téhož ročníku více tendují k názoru, že znalost politických problémů pomáhá vojákům pochopit význam vojenské základní služby a PŠM jim osobně více pomáhá rozšiřovat politické znalosti.

Vzorní vojáci projevují poněkud soustavnější osobní zájem o politické problémy, vedou více osobních, neformálních rozhovorů o politických otázkách se svými přáteli. Zastávají více než ostatní názor, že znalost politických problémů dobře pomáhá překonat těžkosti vojenské základní služby.

e) Druh zbraně, u které voják slouží

Rozdělením celého výzkumného vzorku na vojáky sloužící u různých druhů zbraní byla získána doplňující informace o politických znalostech, názorech a postojích vojáků v základní službě.

Vzhledem k tomu, že výzkumný vzorek je reprezentativní jen v celonárodním měřítku, nevystihuje se tímto rozdělením stav u jednotlivých druhů zbraní, ale jen přibližná charakteristika útvarů, u nichž probíhal výzkum.

Určité rozdíly se projevily u úrovni prokázaných politických vědomostí a znalostí. Vyšší politické znalosti prokázala skupina vojáků u spojovacích a výsadkových jednotek. Tato skupina se lépe orientuje především v otázkách vnitropolitických. Nejméně znalostí prokázala skupina vojáků u jednotek dělostřeleckých a tankových. Zájem o politické dění projevuje nejvíce skupina vojáků u spojovacích jednotek. Nejmenší zájem je u dělostřeleckých jednotek.

Zjištěné rozdíly vyplývají ve větší míře z charakteru útvarového prostředí a z výběru branců pro jednotlivé druhy zbraní a v jisté míře z nesterýlnosti výsledků politickovychovného vlivu v jednotlivých útvarcích. Statisticky velmi významné a výrazné rozdíly mezi útvarci v úrovni politické uvědomělosti vojáků svědčí o tom, že v rámci poměrně příznivého celkového stavu politického uvědomění vojáků existují jednotky, které se podstatně liší od celého průměru zápornějšími ukazateli politických postojů, názorů a hodnotových orientací.

Shrňeme-li hlavní zjištěné skutečnosti, potom můžeme konstatovat, že základní trend ideově politických postojů a názorů vojáků v základní službě je pozitivní a vyvíjí se v souladu s marxisticko-leninským obsahem ideově výchovné práce strany v armádě. Ideově politické postoje a názory rozhodující většiny vojáků jsou charakterizovány identifikací se základními hodnotami socialismu a s pochopením skutečnosti, že v dnešním třídně rozděleném světě trvá i nadále reálná možnost ohrožení těchto hodnot imperialismem a že pevné spojení se Sovětským svazem a s ostatními zeměmi socialistického tábora je hlavní podmínkou i obrany naší socialistické vlasti.

Rozbor ideově politických názorů a postojů vojáků v základní službě podle jejich příslušnosti ke skupinám ukázal, že nejvíce rozdíly se projevuje u vojáků z rodin komunistů, u členů strany a u svazků oproti ostatním vojákům.

Ideově politická a vojenskopolitická orientace vojáků, kteří jsou svým vlastním prostředím nebo vlastním členstvím spojeni se stranou a SSM, je výrazně pozitivní a svědčí o značných potenciálních možnostech těchto skupin pozitivněji než dosud ovlivňovat proces výchovy a výcviku. To ovšem předpokládá další systematické a neustálé ideové stmelování těchto kolektivů. Výzkum ukázal, že vyšší pozitivnější intenzita socialistického ideově politického vědomí této uvědomělejší části vojáků může zřejmě působit i na ostatní. Pokud tomu tak není, je pravděpodobné, že jejich kladnější postoje nemají dostatečnou hloubku a diferencovanější ideově politickou poznávací základnu. Analýza rovněž ukázala, že dělnická i zemědělská mládež ve vojenské základní službě, zejména ta její část, která je bez kvalifikace, vyžaduje zvýšenou péči o její ideově vzdělávací růst.

Pokusil jsem se prokázat diferenciaci v ideově politických názorech a postojích podle jednotlivých skupin vojáků. Mohl bych si obdobně takto povšimnout i dalších rozdílů v postojích vojáků podle ostatních identifikačních znaků, jako jsou např. nástupní termíny, národnost, místo bydliště atd. Výše uvedené znaky však považuji pro tuto stať za nejdůležitější. Z hlediska zjištěných skutečností by jistě prospělo pedagogické praxi respektování těchto rozdílů při dalším formování ideově politických názorů a postojů vojáků.

V tomto smyslu můžeme vyslovit i některé dílčí, konkrétnější doporučení pro

pedagogickou praxi v naší armádě, samozřejmě s upozorněním na možné riziko určitého zjednodušeného a formálního výkladu a přístupu u některých nižších stupňů velení.

Z uvedených údajů je např. zřejmé, že zejména u vojáků v základní službě, kteří vojenskou službu nastoupili z občanských méně kvalifikovaných či nekvalifikovaných povolání, je nutné volit a zvýšit individuální přístupy a individuální prostředky i formy výchovy. V tomto směru je nutné tyto skupiny vojáků postupně přivádět k chápání vyšších, nadosobních zájmů a hodnot života v socialistické společnosti. Zvýšit stupeň jejich zájmu o denní problémy společensko-veřejného i vojenského a vojenskopolitického života. Jeden z dalších úkolů je vysvětlovat současnou roli bundeswehru jako možného potenciálního nepřítele a jeho vliv v současných imperialistických komplotech s co nejmožnější konkrétní argumentací.

Tyto a další náročné výchovné úkoly jsou možné pouze individuálními, neformálními kontakty v rámci základních vojenských kolektivů. Pomocí získání a využití neformálních agitátorů v těchto základních kolektivech a v rámci jejich formálního a hlavně i neformálního styku s ostatními vojáky, můžeme jedině účinně zvyšovat vzdělanost i politickomorální hodnotový profil všech skupin vojáků v základní službě.

Poznatky z výzkumu poukazují výrazně rovněž i na možnost výběru určitého typu osobnosti k této agitátorské a agitační činnosti. Jsou to především vojáci — členové strany, funkcionáři a členové SSM. Velkou rezervu jsme z hlediska úrovně ideově politických postojů v tomto směru zaregistrovali i u vojáků z komunistických rodin. Dále, především ve vztahu formování ideových postojů k vojenské základní službě, měli bychom více využívat příkladu a vlivu nositelů odznaku Vzorný voják a poddůstojníků 2. ročníku.

Bude nutné, aby i sami pedagogičtí pracovníci a výchovní činitelé v armádě nadále a více rozpracovávali stále efektivnější pedagogické prostředky a metody výchovy vojáků, zaměřené především na diferencovaný pedagogický přístup k základním jednotlivým sociálním skupinám. To proto, že jde o jednotlivý úkol výchovné teorie a praxe. V této rovině a v tomto smyslu je jedině nutné a možné dosáhnout dalšího zkvalitnění ideově politických postojů vojáků v základní službě, přispět tak konkrétně k rozvíjení pozitivních tendencí socialistické výchovy.